

Dünyada ve Türkiye’de Süt ve Süt Ürünleri Üretimi, Tüketimi ve Ticaretindeki Gelişmeler

M. Çağla Örmeci Kart ✉, Vecdi Demircan

Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Çünür, Isparta

Geliş Tarihi (Received): 09.10.2013, Kabul Tarihi (Accepted): 07.12.2013✉ *Yazışmalardan Sorumlu Yazar (Corresponding author): caglaormeci@sdu.edu.tr (M.Ç..Örmeci Kart)*

☎ 0 246 211 86 08 📠 0 246 237 16 93

ÖZET

Süt ve süt ürünleri, insan beslenmesinde önemli yeri olan vazgeçilmez ürünlerdir. Bu çalışmada Dünyada ve Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin üretim, tüketim ve dış ticaret verileri 1990 yılından itibaren karşılaştırılması ve sektörün 20 yıldaki değişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Dünyada ve Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin üretimi, tüketimi ve dış ticaret bilgilerinin karşılaştırılması Türkiye’de süt sektörünün Dünyadaki konumunu görmek açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de süt ve süt ürünlerinin daha çok tüketimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Süt ve ürünleri ile ilgili üretim, tüketim ve dış ticaret bilgilerinin bulunduğu kaynaklarda ise çoğu zaman bilgiler birbirleriyle uyumsuzdur. Çalışmanın temel aldığı nokta sektöre ait en önemli verileri en düzenli şekilde vererek paydaşların rahatça yararlanabilmesini sağlamaktır. Çalışmada FAO (Food and Agriculture Organization) verilerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler indeks, basit ortalama ile tablolara dönüştürülmüş ve yorumlanmıştır. Türkiye sahip olduğu %2.41’lik sağılan hayvan varlığına rağmen üretim ithalat ve ihracat içerisinde dünyada yeterince söz sahibi olamamaktadır. Genel olarak ihracat rakamları yoğurt dışında çok düşüktür. İthalatta ise tüm ürünlerde oldukça düşük düzeylerde ki bu Türkiye’nin süt ve süt ürünlerinde kendi ihtiyacını karşıladığını göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarla düşük tüketimin artmasıyla beraber sektörün büyümesinin devam edeceği bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Süt, Peynir, Tereyağı, Yoğurt

Recent Developments in Production, Consumption and Marketing of Milk and Dairy Products in the World and Turkey

ABSTRACT

Milk and milk products are irrevocable products which are really important in human nutrition. In this study it is aimed to compare milk and dairy production, consumption and foreign trade data since 1990 and evaluation of sector changes in 20 years. Comparing milk and dairy production, consumption and foreign trade information of world and Turkey, is important to understand the position of Turkish milk sector in the world. In Turkey many studies has been done about milk and dairy products which are mostly oriented towards their consumption. Many times, production, consumption and foreign trade information of milk and dairy products in many sources may be conflicting. The basis of this study is to provide stakeholders to benefit easily from the most important data by giving in most regular way. In this study the FAO (Food and Agricultural Organization) data were used. Gathered data was transformed into simple tables and indexes, averages and percentage were calculated and interpreted. Turkey, despite of its milk animal of 2.41%, cannot be an important player in milk and dairy production, export and import in the world. Generally, export numbers are very low with the exception of yogurt. The import of milk and dairy products is quite low, which indicates that Turkey is self-sufficient in milk and dairy consumption. In future years the sector seems to keep growing.

Key Words: Milk, Cheese, Butter, Yogurt

GİRİŞ

Yeterli ve dengeli beslenme bireylerin sağlığını koruması ve geliştirilmesinde önemli rol oynayarak daha kaliteli bir hayatın sürdürülmesine neden olmaktadır. Yeterli ve dengeli beslenme vücudun ihtiyacı olan enerji ve besin öğelerinin her gün ihtiyaç duyulan miktarlarda alınmasıdır. Vücudun ihtiyacı olan enerji ve besin öğeleri besinlerimiz aracılığı ile vücudumuza alınmaktadır. Besinler yeterli ve dengeli beslenme için dört gruba ayrılmıştır. Bu dört besin grubu; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, sebzeler ve meyveler ile ekmek ve tahıllardır. Süt ve süt ürünleri grubunda yoğurt, peynir ve süt tozu gibi süttten yapılan besinler yer almaktadır. Bu besinler protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin öğesinin önemli kaynağıdır [1]. Hayvansal protein kaynaklarından birisi olan süt ve süt ürünleri, Türkiye'de gerek üretim gerekse tüketim bakımında istenilen düzeyde değildir. Avrupa Birliği ülkelerinde kişi başına süt ve ürünleri tüketimi, ortalama olarak süt cinsinden 331 kg/yıldır. Bu değer ülkemizde 171 kg/yıldır [2, 3].

Son yıllarda, süt ve süt ürünleri sektörüne yerli ve yabancı yatırımların girmesi, hammadde temini, mevcut pazarı ve pazar payını koruma, piyasaya farklı ambalaj ile ürün sunma gibi konularda rekabetin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Süt sektöründe yatırımların hız kazanarak arttığı; yakın zamana kadar küçük aile işletmelerinden oluşan üretim yapısının yavaş yavaş yerini gelişmiş entegre tesislere bıraktığı; oligopol pazar yapısı ve tam rekabet piyasasının oluştuğu belirtilmiştir. Bu durum üreticileri daha düşük maliyet yapılarına, yenilikçiliğe, kalite artışına ve ürün çeşitlendirmesine

yönlendirmektedir. Bu nedenle, günümüzde firmaların üretilen mal veya hizmetlerin hangi özelliklerini ön planda tutması gerektiğini belirleyen pazar araştırmalarına olan ilgisi gittikçe artmıştır [4]. Ayrıca süt sektörünün geliştirilmesi Dünya'da ve Türkiye'de süt sektörü üretimi, tüketimi, stok ve ticaret bilgileri, tüketici taleplerinin belirlenmesine bağlıdır. Bu verilerle sektörün gelişimini sağlayacak politikalar oluşturulması açısından istatistikler oldukça önemli bir kaynaktır [5].

Bu çalışmada dünyada ve Türkiye'de süt ve süt ürünlerine ait üretim, tüketim ve dış ticaret istatistikleri 1990 yılından itibaren incelenmiştir. Süt ürünleri kapsamında en yaygın olarak tüketilen peynir, tereyağı ve yoğurda yer verilmiştir. Çalışmanın temel materyalini oluşturan söz konusu ürünlere ait veriler FAO'dan alınmıştır. Elde edilen veriler basit ortalama, yüzde ve indeks hesapları yapıldıktan sonra yorumlanmıştır. Ayrıca çalışma ile ilgili yurtiçinde yapılan makaleler, raporlar ve benzeri yayınlardan yararlanılmıştır.

SAĞILAN HAYVAN SAYISINDAKİ GELİŞMELER

Dünya ve seçilen bazı ülkelerde süt sağılan hayvan varlığı Tablo 1'de verilmiştir. 1990-94 yılları ortalamasında göre dünyada yaklaşık 568.67 milyon baş sağılan hayvan bulunmaktadır. 2010 yılında ise sağılan hayvan sayısı 728.62 milyon başa yükselmiştir. Dünyada 2010 yılı verilerine göre en fazla sağılan hayvana sahip ülkeler sırasıyla Hindistan, Sudan ve Çin olmuştur. Bu ülkelerde sırasıyla yaklaşık 110.38 milyon, 68.53 milyon, 60.01 milyon baş sağılan hayvan bulunmaktadır.

Tablo 1. Dünya ve seçilen bazı ülkelerde sağılan hayvan varlığı (baş)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	568674228	601763197.8	633423475.8	693126606.6	728622044	100.00	128.13
Hindistan	81316320	86229820	94870000	104086800	110386000	15.15	135.75
Sudan	35083200	48511400	58777400	66000200	68533400	9.41	195.34
Çin	29805607.8	41682222	52106197.6	59262586.6	60018873	8.24	201.36
İran	30562566.8	33730228	34269668.6	35032987.6	38212300	5.24	125.03
Bangladeş	15637100	19968800	22251000	29873200	35857000	4.92	229.30
Brezilya	24745752	21761446	23569376	26084254	27863200	3.82	112.60
Pakistan	17257200	21384200	23035200	25287440	27548000	3.78	159.63
Mali	5473391	5835800	7854080	15346934.2	18409900	2.53	336.34
Somali	15975000	16935492	16916142.4	17183442	17722500	2.43	110.94
Türkiye	34103428	27982447.2	21496216.8	16249875.8	17585996	2.41	51.57
Cezayir	9160008.2	8062247.6	9004225.8	12604178.8	14433800	1.98	157.58
Yunanistan	11397068.2	11624693	11320829.6	11411917.2	12215200	1.68	107.18
Suriye	9233327.6	10029905	10674330.6	15331437	12036000	1.65	130.36
Endonezya	7604661.6	8671214.6	8449010.4	10193081.8	11605400	1.59	152.61
Afganistan	9577160.2	11784674.8	10129200	10394556.2	11229400	1.54	117.25
Etiyopya	6090399.5	6296194.2	7305470	9494515.6	10467300	1.44	171.87
Tanzanya	5342600	5760000	6745526	8970020	9600000	1.32	179.69
ABD	9842743.6	9468917.6	9383157.8	9469400	9473000	1.30	96.24
Romanya	9391536	8292758	7171320	7935100	9259790	1.27	98.59

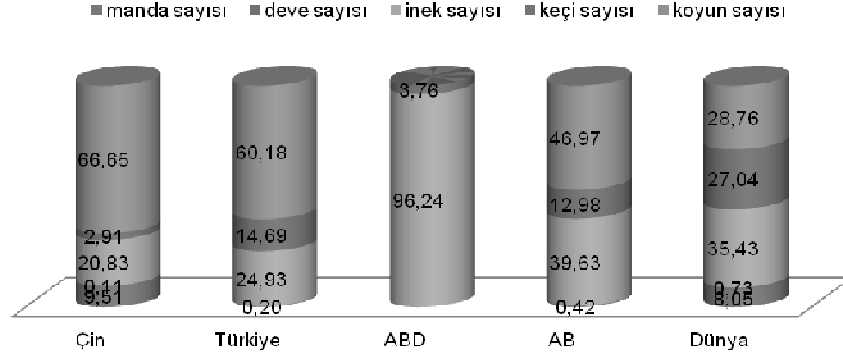
Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Dünyada 1990'dan bugüne sağılan hayvan varlığı sürekli artış göstermektedir. Dünya ve seçilen bazı ülkelerde sağılan hayvan varlığındaki değişimleri Tablo 1'de yer almaktadır. 1990- 94 yılları ortalamasına göre 2010 yılında dünyada sağılan hayvan varlığı sayısının

%28.13 arttığı görülmektedir ancak söz konusu dönemde Türkiye'de ise tam tersi olarak %48.43'lük bir azalış görülmektedir.

Tablo 1'de yer alan ülkeler arasında en fazla artış %236.34 ile Mali'de gerçekleşmiştir. Mali'yi %129.30 ile Bangladeş ve %101.36 ile Çin takip etmektedir. Sağılan hayvan sayısında en fazla azalış gösteren ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'yi %3.76 ile Amerika ve %1.41 azalışla Romanya takip etmektedir. Türkiye'de 1990-94 yılları ortalamasına göre yaklaşık 34.10 milyon baş sağılan hayvan varken 2010 yılında bu rakam yaklaşık 17.58 milyona gerilemiştir. 2010 yılı verilerine göre

dünyada sağılan hayvan varlığının %15.15'i Hindistan'da bulunmaktadır. Hindistan'ı sırasıyla Sudan, Çin, İran ve Bangladeş takip etmektedir. Türkiye'nin ise sağılan hayvan varlığı bakımından dünya içerisindeki payı 2010 yılında %2.41 olarak hesaplanmıştır. 2010 yılında sağılan hayvan varlığı bakımından Hindistan %15.15 ile ilk sırada yer almaktadır. Hindistan'ı %9.41'lik payla Sudan ve %8.24'lük payla Çin izlemektedir.

Şekil 1. Dünya ve bazı ülkelerde sağılan hayvanların yüzde dağılımı (%)

Şekil 1'de 2010 yılı verilerine göre sağılan hayvan varlığının hayvan türlerine göre dağılımı yer almaktadır. 2010 yılında dünyada sağılan yaklaşık 728.62 milyon hayvanın %28.76'sını koyun, %27.04'ünü keçi, %35.43'ünü inek, %8.05'ini manda ve %0.73'ünü deve oluşturmaktadır. ABD'de sağılan hayvanların %96.24'ünü inek ve %3.76'sını keçi oluşturmaktadır. Türkiye'de ise sağılan hayvanlar içerisinde en fazla payı %60.18 ile koyun almaktadır. Koyunlardan sonra %24.93 ile inek ve %14.69 ile keçi oluşturmaktadır.

SÜT ÜRETİM MİKTARINDAKİ GELİŞMELER

Tablo 2'de dünyada ve bazı ülkelerde yıllara göre süt üretim miktarları verilmiştir. 1990-94 yılları ortalamasına göre dünyada yaklaşık 532.63 milyon ton süt üretilmektedir. Bu rakam 2010 yılında %35.77'lik artışla 723.14 milyon tona yükselmiştir. 2010 yılında en fazla süt üretimi gerçekleştiren ülke yaklaşık 121.84 milyon ton ile Hindistan'dır. Hindistan'dan sonra en fazla üretimi gerçekleştiren ülkeler ABD, Çin, Pakistan ve Rusya'dır. Çalışmada ele alınan dönemde süt üretimi en fazla artış gösteren ülke %420.09 ile Hindistan olmuştur. Hindistan'ı %117.44'lük artışla ABD ve %104.22'lik artışla Çin takip etmektedir. İncelenen dönemde seçilen ülkeler arasında süt üretim miktarında azalış gösteren ülkeler Hollanda, Ukrayna, İtalya, Meksika, Arjantin ve Kanada'dır. Süt üretiminde en fazla azalış gösteren ülke %39.23 ile Arjantin olmuştur. Türkiye'nin süt üretim miktarı 1990-94 yılları ortalamasında 10.22 milyon ton; 1995-99 yılları ortalamasında 10.29 milyon ton; 2000-04 yılları ortalamasında 9.79 milyon ton; 2005-09 yılları ortalamasında 12.03 milyon ton ve 2010 yılında ise 13.60 milyon tondur. Türkiye'nin süt üretim miktarı son 20 yılda genel olarak artış eğilimi göstermektedir. Hayvan varlığında görülen azalışa rağmen üretim miktarında meydana gelen artış hayvanların verim artışlarından kaynaklandığı söylenebilir. Verim artışının

sağlanmasında yerli hayvan yerine kültür ırkı hayvanların kullanılmaya başlanması ve teknolojik gelişmelerin üreticiler tarafından uygulanmasıdır. Türkiye'nin süt üretiminin dünya içerisindeki payı 2010 yılında %1.88 olarak bulunmuştur. 2010 yılı süt üretim miktarının ülkelere göre dağılımı verilmiştir. 2010 yılı verilerine göre süt üretim miktarlarında Hindistan %16.85 ile birinci; ABD %12.10 ile ikinci ve Çin %5.69 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Dünya'da ve bazı ülkelerde 2010 yılında üretilen sütün türlerine göre dağılımı Şekil 2'de verilmiştir. İncelenen ülkelerin hepsinde en fazla üretilen sütün inek sütü olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilen sütün tamamı inek sütüdür. Dünyada ise üretilen sütün %83.09'unun inek, %12.79'unun manda, %1.40'ünün koyun, %2.40'ünün keçi ve %1.38'inin deve sütü olduğu hesaplanmıştır. Türkiye'de üretilen sütün %91.73'ü inek sütü, %0.26'sı manda sütü, %6'sı koyun sütü ve %2.01'i keçi sütüdür.

SÜT TÜKETİMİNDEKİ GELİŞMELER

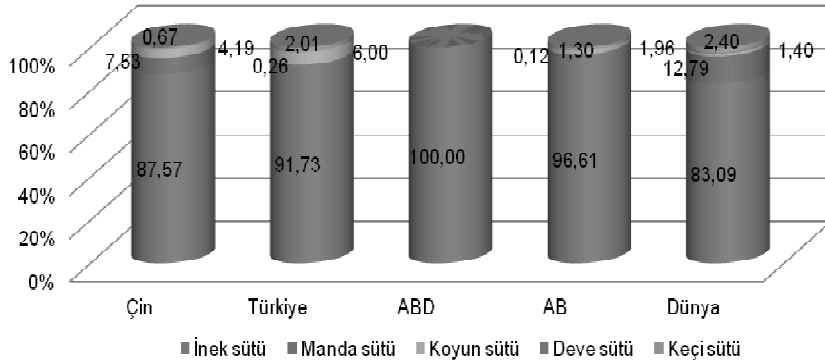
Bazı ülkelerde kişi başı yıllık süt ürünlerinin süt eş değeri karşılığı olarak tüketim miktarları Tablo 3'de verilmiştir. 2009 yılı verilerine göre dünyada süt tüketiminin en fazla olduğu ülkeler Finlandiya, Hollanda, İsviçre, Norveç ve İtalya'dır. Finlandiya'nın 1990-94 döneminde kişi başı yıllık süt ürünleri tüketimi 330.48 kg, 2009 yılında ise 375.40 kg olarak belirlenmiştir. Dünya kişi başı yıllık süt tüketiminin ortalamasını incelendiğinde 1990-94 döneminde 75.52 kg, 1995-99 döneminde 77.56 kg, 2000-04 döneminde 79.84 kg, 2005-08 döneminde 85.25 kg ve 2009 yılında 87.30 kg olarak bulunmuştur. Tablo 3'te dünyada ve bazı ülkelerde kişi başı süt tüketim miktarlarındaki değişimler 1990-94 dönemi temel alınarak incelenmiştir. Dünyada kişi başı yıllık süt tüketim miktarı 2009 yılında 1990-94

döneminde göre % 15.60 artış göstermiştir. Kişi başı yıllık süt tüketiminde en fazla artış % 357.06 ile Çin'de gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Dünyada ve bazı ülkelerde süt üretim miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	532636846.80	553680356.40	603631238.40	681912716.20	723143305	100	135.77
Hindistan	56880600	71388800	85111800	106301600	121847000	16.85	520.09
ABD	68084600	71262600	76596320	83792900	87474400	12.10	217.44
Çin	7912108.60	10304355	18782599.60	37780709	41150363	5.69	214.22
Pakistan	16322000	22929400	27063400	32097800	35491000	4.91	193.32
Rusya	45309567.67	34962598.20	32846191.40	31936343.20	31841333	4.40	125.74
Brezilya	15964806.20	18972138.80	22338226.20	27188858	30863649	4.27	201.33
Almanya	28893700	28581960	28261720	28569085.40	29628900	4.10	133.12
Fransa	26451708.60	25751925.60	25617934	24776710.60	24205616	3.35	153.76
Yeni Zelanda	8449000	10522880	13719940	15425700	17010500	2.35	152.48
İngiltere	14921980	14827920	14725800	14076600	14081000	1.95	106.64
Türkiye	10220742	10298399	9797734.60	12034995.40	13605594	1.88	128.48
Polonya	13662298.80	12069740.20	11886261	12195755.80	12297817	1.70	103.96
Hollanda	11200080	11079560	10956400	11143640	11644000	1.61	91.51
Ukrayna	18540666.67	14795560	13516861.20	12526951.40	11248550	1.56	90.01
İtalya	11822560	12747340	12394294.80	11693847.40	11134615	1.54	94.37
Meksika	7048914	8133478.80	9764198	10489647.20	10838496	1.50	94.18
Arjantin	6887296	9554692	8996182	10182296	10501900	1.45	60.67
Avustralya	7175800	9275800	10613800	9682000	9023000	1.25	102.55
Kanada	7729600	8054800	7974000	8069060	8243000	1.14	70.28

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Şekil 2. Dünyada ve bazı ülkelerde üretilen sütün türlere göre dağılımı (%)

Türkiye'nin ise yıllar itibariyle kişi başı süt tüketim miktarları incelendiğinde 1990- 94 döneminde 148.18 kg olan süt tüketiminin, 2009 yılında 143 kg'a düştüğü görülmektedir. Türkiye'nin en düşük süt tüketimi 2000-04 döneminde kişi başı yıllık 122.30 kg ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise 1990- 94 dönemi baz alındığında 2009 yılında %3.50'lik azalma olduğu görülmektedir. Türkiye'de Veterinerlik Fakültesi intern öğrencilerinin süt tüketimleri üzerine yapılan çalışmada öğrencilerin aylık içme sütü tüketim miktarları 4 L düzeyinde bulunmuştur [6]. 1974 Türkiye Ulusal Beslenme Araştırması sonuçlarına göre süt-yoğurt tüketimi kişi başına günlük 78.7 g iken, 1984 yılı araştırmasında 69 grama düşmüştür [1]. İstanbul ilinde yapılan bir çalışmada kişi başına içme sütü tüketimi günlük 94 ml, yıllık olarak da yaklaşık 34 litre civarında bulunmuştur [7]. Van ilinde ailelerin ortalama olarak aylık süt ve ürünleri tüketim miktarları 17.48 kg açık süt, 4.59 kg pastörize süt olarak belirlenmiştir [3]. Ailelerin yıllık açık süt tüketimleri 243.38 kg'dır. Pastörize ve sterilize süt tüketimleri ise 37.22 kg'dır [8]. Isparta ilinde

yapılan araştırma sonuçlarına göre, kişi başına tüketilen ortalama açık süt miktarı 6.08 L/yıl, ambalajlı süt miktarı ise 24.47 L/yıl olarak tespit edilmiştir [9]. Bir diğer çalışmada ise elde edilen verilere göre; günlük kişi başına 94 ml. içme sütü düşmektedir. Bu da yıllık olarak yaklaşık 34 litre içme sütüne tekabül etmektedir [10]. Türkiye'de yapılan çalışmalarda kişi başına yıllık içme sütü tüketiminin 25 ile 50 L arasında değiştiği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri incelenen yirmi yıllık süreç içerisinde her zaman en fazla süt ürünleri tüketen ülke olmuştur. Amerika'nın 1990-94 döneminde 259.08 kg olan kişi başına yıllık süt ürünleri tüketimi 2009 yılında ise 255.6 kg olarak hesaplanmıştır. Avrupa Birliği'nin ise 1990-94 döneminde 228.8 kg olan kişi başına yıllık süt ürünleri tüketimi 2009 yılında ise 239.3 kg'a gerilemiştir. Türkiye'nin ise süt ürünleri tüketimi genel olarak 140 kg düzeylerinde seyretmesine karşın 2000-04 döneminde 122.3 kg'a düştüğü görülmektedir. Çin'in ise süt ürünleri tüketimi 1990- 94 döneminde 6.52 kg iken 1995-99 döneminde 8.06 kg'a

2000-04 döneminde 14.14 kg'a, 2005-08 döneminde 26.7kg'ya ve 2009 yılında 29.8 kg'ya yükselmiştir.

Tablo 3. Süt ve süt ürünleri tüketim miktarları süt eşdeğeri (kg/kışı/yıl)

	1990-94	1995-99	2000-04	2005- 08	2009	İndeks
Finlandiya	330.48	353.76	350.26	358.13	375.40	113.59
Hollanda	318.26	360.38	351.88	341.83	357.30	112.27
İsviçre	339.72	312.30	307.14	312.95	312.20	91.90
Norveç	266.50	268.58	267.38	259.20	262.60	98.54
İtalya	248.60	256.78	261.68	262.63	251.70	101.25
ABD	259.08	256.54	261.22	256.78	255.60	98.66
Fransa	275.56	261.36	271.44	257.90	246.60	89.49
Yunanistan	238.16	259.46	257.36	291.20	283.20	118.91
İngiltere	222.98	230.34	232.64	245.48	248.50	111.44
Almanya	230.68	233.20	243.52	260.13	264.00	114.44
Kanada	209.92	203.88	205.00	205.35	201.00	95.75
Polonya	217.10	196.86	192.64	181.40	189.10	87.10
İspanya	160.18	163.30	167.78	163.63	152.30	95.08
Japonya	81.06	82.22	80.10	76.38	73.90	91.17
Türkiye	148.18	138.40	122.30	140.73	143.00	96.50
Bulgaristan	155.30	161.48	158.44	153.05	135.00	86.93
Dünya	75.52	77.56	79.84	85.25	87.30	115.60
Çin	6.52	8.06	14.14	26.70	29.80	457.06
İran	60.14	55.24	62.38	78.00	84.10	139.84
Hindistan	53.08	59.56	61.68	68.25	72.20	136.02

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990-1994 dönemi 100 olarak alınmıştır.

SÜT İHRACAT MİKTARINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Dünya içme sütü ihracat miktarının yıllara göre değişimi Tablo 4'te verilmiştir. Dünya içme sütü ihracat miktarı 1990- 94 döneminde yaklaşık 1990- 94 döneminde 2.93

milyon ton, 1995-99 döneminde 4.28 milyon ton, 2000-04 döneminde 4.73 milyon ton ve 2005-09 döneminde ise 7.03 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı verilerine göre dünyada yaklaşık 8.11 milyon ton içme sütü ihraç edilmiştir.

Tablo 4. Dünya içme sütü ihracatı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	2931110.80	4282431.60	4738000.80	7034069	8113498	100.00	276.81
Almanya	1210931.80	1725383.00	1718035.60	1873364	2062102	25.42	170.29
Belçika	-	-	631233.40	563865.80	707589	8.72	112.10
Fransa	594763.20	682780.60	611366.20	726172.20	674169	8.31	113.35
Avusturya	4297.20	157570.80	313897.20	412683.20	554114	6.83	12894.77
Çek Cumh.	4994.50	4039.20	18681.60	495848.60	537322	6.62	10758.27
İngiltere	83884.40	115873.60	146360.80	497150.60	471242	5.81	561.78
Hollanda	74686.80	115562.80	286329.60	438052.20	446062	5.50	597.24
Slovenya	51040.67	49586.60	40090.00	185639.80	244259	3.01	478.56
Macaristan	17849.60	21151.40	52623.80	152612.20	236652	2.92	1325.81
Portekiz	15494.20	91065.40	140795.80	144484.80	216872	2.67	1399.70
Türkiye	2.40	32.60	385.60	966.60	1461	0.02	60875.00

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

2010 yılında ise gerçekleşen 8.11 milyon ton içme sütü ihracatının %25.42'sini Almanya, %8.72'sini Belçika, %8.31'ini Fransa, %6.83'ünü Avusturya, %6.62'sini Çek Cumhuriyeti, %5.81'ini İngiltere, %5.50'sini Hollanda, %3.01'ini Slovenya, %2.92'sini Macaristan ve %2.67'sini Portekiz gerçekleştirmiştir. En fazla içme sütü ihraç eden ülkeler yaklaşık 2.06 milyon ton ile Almanya, 0.70 milyon ton ile Belçika ve 0.67 milyon ton ile Fransa'dır. Türkiye'nin 1990–2010 yılları arasında dünya içme sütü ihracat miktarları incelendiğinde 1990-1994 döneminde 2.40 ton, 1995-1999 döneminde 32.60 ton, 2000- 2004

döneminde 385.60 ton, 2005-2009 döneminde 966.60 ton ve 2010 yılında 1461 ton olduğu görülmektedir.

SÜT İHRACAT DEĞERİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

1990–2010 yılları arasında dünyada ve bazı ülkelerde içme sütü ihracat değerleri Tablo 5'de verilmiştir. 1980-84 döneminde içme sütü ihracat değeri yaklaşık yaklaşık 426.74 milyon \$, 1985- 89 döneminde 802.44 milyon \$, 1990- 94 döneminde 1297.27 milyon \$, 1995- 99

döneminde 1839.36 milyon \$, 2000- 04 döneminde 1876.45 milyon \$, 2005- 09 döneminde 3617.24 milyon \$ ve 2010 yılında 4234.38 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı verilerine göre değer olarak en fazla içme sütü ihracat eden ülkeler 1059.80 milyon \$ ile Almanya, 363.14 milyon \$ ile Fransa, 353.05 milyon \$

ile Belçika, 288.21 milyon \$ ile Avusturya ve 236.91 milyon \$ ile Çek Cumhuriyetidir. Türkiye'nin içme sütü ihracat değeri 1990- 94 döneminde 2.4 bin \$, 1995- 99 döneminde 28 bin \$, 2000- 04 döneminde 201.2 bin \$, 2005- 09 döneminde 774.2 bin \$ ve 2010 yılında 1.33 milyon \$ olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Dünya içme sütü ihracat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	1297271.40	1839366.60	1876458.20	3617245.20	4234387	100.00	276.81
Almanya	525034.60	722804.60	669442.40	953351.60	1059802	25.03	170.29
Fransa	276027.60	306751.80	245463.60	408406.80	363141	8.58	112.10
Belçika	-	-	242173.20	288459.60	353057	8.34	113.35
Avusturya	3166.40	54554.60	114590.60	228347.40	288218	6.81	12894.77
Çek Cumh.	1330.00	969.60	6144.00	218692.00	236918	5.60	10758.27
Hollanda	35393.20	46049.80	103689.80	211017.20	227547	5.37	561.78
İngiltere	30741.80	44429.00	58356.60	193784.80	210847	4.98	597.24
Slovenya	16456.00	17761.00	12913.20	87789.80	111733	2.64	478.56
Danimarka	12782.80	11195.40	11478.00	83345.60	106117	2.51	1325.81
Portekiz	7181.80	36913.80	52356.60	84137.20	103420	2.44	1399.70
Türkiye	2.40	28.00	201.20	774.20	1334	0.03	60875.00

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Türkiye'nin içme sütü ihracat değeri incelenen dönemde sürekli olarak artış göstermiştir. İçme sütü ihracat değerinin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde Almanya 1990 – 2010 dönemlerinde en yüksek paya sahip ülke olmuştur. Almanya'nın toplam içme sütü ihracat değeri içerisindeki payı 1990- 94 döneminde % 40.47, 1995- 99 döneminde % 39.30, 2000- 04 döneminde % 35.68, 2005- 09 döneminde % 26.36 ve 2010 yılında % 25.03 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde Almanya'nın

içme sütü ihracat değeri artmasına rağmen dünya içerisindeki payı sürekli azalış göstermektedir. Bunun nedeni diğer ülkelerde içme sütü ihracatına başlaması ve ihracat miktarlarının çok hızlı olarak artmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin 1990- 2010 yılları arasında içme sütü ihracat değerinin dünya içerisindeki payı % 0 ile % 0.03 arasında değişmektedir. Dünyada içme sütü ihracat miktarı 1990- 94 dönemine göre 2.76 kat artış göstermiştir.

Tablo 6. Türkiye 2010 yılı içme sütü ihracat miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı (%)

	Süt		%	
	Miktar	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Irak	1139.00	1076.00	77.96	80.66
Libya	142.00	109.00	9.72	8.17
Azerbaycan	40.00	33.00	2.74	2.47
Vietnam	18.00	16.00	1.23	1.20
Mısır	6.00	6.00	0.41	0.45
Gabon	6.00	5.00	0.41	0.37
Gine	5.00	4.00	0.34	0.30
Kuveyt	3.00	4.00	0.21	0.30
Diğer	102.00	81.00	6.98	6.07
Toplam	1461.00	1334.00	100.00	100.00

Türkiye'nin 2010 yılında gerçekleştirmiş olduğu 1.33 milyon \$'lık içme sütü ihracatının %80.66'sını Irak'a, %8.17'sinin Libya'ya, %2.47'sinin ise Azerbaycan'a ait olduğu Tablo 6'da görülmektedir. Türkiye içme sütü ihracat miktarında da benzer şekilde %77.96 ile Irak ilk sırada yer almakta daha sonra sırasıyla Libya, Azerbaycan, Vietnam, Mısır, Gabon, Gine, Kuveyt ve diğer ülkeler gelmektedir.

SÜT İTHALAT MİKTARINDAKİ GELİŞMELER

Dünya içme sütü ithalat miktarının yıllara göre değişimi Tablo 7'de verilmiştir. 2010 yılı verilerine göre dünyada yaklaşık 7.51 milyon ton içme sütü ithal edilmiştir. En fazla içme sütü ithal eden ülkeler yaklaşık 1.88 milyon

ton ile İtalya, 1.55 milyon ton ile Almanya ve 0.64 milyon ton ile Belçika'dır. 2010 yılında dünyada gerçekleşen içme sütü ithalat miktarının ülkelere göre dağılımı Tablo 7'de verilmiştir. Dünyada içme sütü ithalat miktarı 1990- 94 dönemi baz olarak alındığında 2010 yılında % 162.76'lık artış görülmektedir. İncelenen dönemde içme sütü ithalat miktarında en fazla artış gösteren ülke Litvanya'dır. Litvanya'nın baz yılı olan 1990-94 dönemine göre 2010 yılında içme sütü ithalat miktarı % 3026028.57 artmıştır. Gerçekleşen bu artışın yüksek olmasının sebebi baz yılında gerçekleşen içme sütü ithalat miktarının düşük olmasıdır. Dünya içme sütü ithalat miktarı 1990- 94 döneminde 2.85 milyon ton, 1995-99 döneminde 4.30 milyon ton, 2000- 04 döneminde 5.07 milyon ton ve 2005-09 döneminde ise

6.42 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. İncelenen ülkeler arasında içme sütü ithalat miktarında düşüş görülen ülkeler Belçika ve Fransa'dır. Belçika'nın içme sütü ithalat miktarı 2000-04 dönemine göre 2010 yılında ise %5.94'lük azalma görülmektedir. Fransa'nın içme sütü ithalat miktarı 1990- 94 dönemine göre 2010 yılında ise

%12.41'lik azalma göstermektedir. 2010 yılında ise gerçekleşen 7.5 milyon ton içme sütü ithalatının %25.15'ini İtalya, %20.72'sini Almanya, %8.63'ünü Belçika, %5.92'sini İspanya, %5.51'ini Hollanda, %4.05'ini Fransa, %3.18'ini İrlanda, %1.98'ini Macaristan ve %1.91'ini Portekiz gerçekleştirmiştir.

Tablo 7. Dünya içme sütü ithalat miktarları (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	2856575.60	4303637.60	5074559.40	6428640.20	7506010	100.00	262.76
İtalya	1149877.20	1549825.60	1544638.60	1599160	1887683	25.15	164.16
Almanya	167762.80	276901	850225.20	1342119.20	1555443	20.72	927.17
Belçika	-	-	688945.60	638068.80	648044	8.63	94.06
İspanya	164487.20	216309.40	304148.20	508760.60	444358	5.92	270.15
Hollanda	291888.20	297786.80	186761.80	342664	413607	5.51	141.70
Fransa	346711	519221.20	450327.40	287301.40	303689	4.05	87.59
İrlanda	69404	217990.40	212324	231928	238357	3.18	343.43
Litvanya	7	20.40	153.40	134853	211829	2.82	3026128.57
Macaristan	813.60	196.20	2329.40	86785	148965	1.98	18309.37
Portekiz	11299.80	60721.80	71216.20	121610.60	143560	1.91	1270.46
Türkiye	9.2	26.8	0.4	1.4	0	-	-

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

SÜT İTHALAT DEĞERİNDEKİ DEĞİŞMELER

Dünyada içme sütü ithalat değerinin yıllara göre değişimi Tablo 8'de verilmiştir. 1990-94 döneminde dünyada gerçekleşen içme sütü ithalatının değeri 1332.65 milyon \$, 1995-99 döneminde 1909.64 milyon \$, 2000-04 döneminde 2026.69 milyon \$, 2005-09 döneminde 3381.11 milyon \$ ve 2010 yılında 4029.02 milyon \$ olarak hesaplanmıştır. 2010 yılı verilerine göre dünya içme sütü ithalatında 965.46 milyon \$ ile İtalya ilk sırada yer almaktadır. İtalya'yı 671.94 milyon \$ ile Almanya, 299.35 milyon \$ ile Belçika, 246.38 milyon \$

ile Hollanda ve 234.58 milyon \$ ile İspanya takip etmektedir. İtalya'nın dünya içme sütü ithalat değeri içerisindeki payı 2010 yılında %23.96 olarak hesaplanmıştır. 1990- 94 yılları ortalaması baz alınarak içme sütü ithalat değerindeki gelişmeler Tablo 8'de verilmiştir. Dünya içme sütü ithalat değerinde 2010 yılında %202.33'lük artış görülmektedir. Söz konusu dönemde Litvanya, Portekiz ve Yunanistan'da çok yüksek artışlar görülmektedir. Bu artışların nedeni ülkelerin temel yıllarında çok düşük içme sütü ithalat değerine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 8. Dünyada içme sütü ithalat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	1332658.60	1909640	2026694.80	3381112.60	4029024	100.00	302.33
İtalya	508709.60	654020	600211.40	791934.40	965466	23.96	189.79
Almanya	68231.80	104951.80	298318.60	582852.80	671941	16.68	984.79
Belçika	-	-	250301.40	293966.60	299352	7.43	119.60
Hollanda	129737	129494	84435	208812.60	246318	6.11	189.86
İspanya	86439.60	100936.80	121866.40	277610.20	234582	5.82	271.38
Fransa	150672.60	218682.40	172559.40	169545.40	177326	4.40	117.69
İrlanda	27180.20	82923.80	74860.80	105991.60	105580	2.62	388.44
Portekiz	5452	27715	30257.80	70388.20	97129	2.41	1781.53
Yunanistan	8614	17859.20	44646.20	86188	94441	2.34	1096.37
Litvanya	4.33	11.40	65	51135	86245	2.14	1991801.39
Türkiye	11	18	0.40	1.40	-	0.00	0.00

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Türkiye'nin içme sütü ithalatı 1990- 94 döneminde 11 bin \$, 1995- 99 döneminde 18 bin \$, 2000- 04 döneminde 400 \$ ve 2005- 09 döneminde 1400 \$ olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Türkiye içme sütü ithal etmemiştir. İtalya %23.96'lık payla ilk sırada yer almaktadır. İtalya'yı %16.98'lik payla Almanya, %7.43'lük payla Belçika, %6.11'lik payla Hollanda, %5.82'lik payla İspanya, %4.40'lık payla Fransa, %2.62'lik payla İrlanda, %2.41'lik payla Portekiz ve %2.34'lük payla Litvanya takip etmektedir. Türkiye'nin

ise 2010 yılında içme sütü ithalatı gerçekleştirmediği görülmektedir.

SÜT FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

1991- 2010 yılları arasında seçilen bazı ülkelerde çiğ süt fiyatları Tablo 9'da verilmiştir. 2010 yılı verilerine göre ton başına süt fiyatının Japonya'da 1017 \$, Norveç'te 715.70 \$, Kanada'da 699.60 \$, Romanya'da 621.50 \$ ve Türkiye'de 608.50 \$ olduğu görülmektedir. Dünya süt

üretiminde önemli olan ABD'de ve Çin'de ton başına süt fiyatı 2010 yılında sırasıyla 360 \$ ve 457.90 \$ olduğu görülmektedir. 1991- 95 dönemine göre 2010 yılındaki süt fiyatlarındaki artış incelendiğinde en fazla artış % 319.48 ile Romanya'da gerçekleşmiştir. Romanya'yı %

223.19 ile Çin takip etmektedir. Türkiye'nin ise söz konusu dönemde süt fiyatında %66.58'lik bir artış görülmektedir. İstanbul ilinde yapılan bir araştırmada ise tüketicilerin %47'sinin içme sütü fiyatlarını pahalı bulduğu tespit edilmiştir [7].

Tablo 9. Dünya çiğ süt fiyatları (\$/ton)

Ülkeler	1991-95	1996-00	2001-05	2006- 09	2010	İndeks*
Japonya	777.04	709.34	710.36	778.63	1017	130.88
Norveç	490.72	425.68	458.34	626.15	715.70	145.85
Kanada	361.64	354.92	425.44	624.13	699.60	193.45
Romanya	148.16	158.02	239.82	558.78	621.50	419.48
Türkiye	365.30	360	351.78	544.38	608.50	166.58
İsviçre	733.44	562	530.52	603.78	580.80	79.19
Mısır	318.30	364.26	337.26	467.98	565.70	177.73
Finlandiya	626.22	371.60	386.96	536.63	518.40	82.78
İtalya	434.38	390.76	410.94	515.53	492.90	113.47
Yunanistan	404.20	367.60	412.82	545.40	481.80	119.20
Çin	141.68	225.40	387.20	502.25	457.90	323.19
Fransa	368.36	345.32	334.82	432.05	422.90	114.81
Almanya	384.38	336.50	322.86	408.25	405.30	105.44
Hollanda	413.52	353.50	344.46	405.48	397.10	96.03
İspanya	330.66	303.86	325.60	454.28	389	117.64
İran	1401.52	499.46	305.62	333.08	370	26.40
İngiltere	343.36	315.70	291.50	388.70	367.70	107.09
ABD	284.80	310.40	313.60	350.50	360	126.40
Polonya	133.10	175.54	216	350.40	354.20	266.12
Bulgaristan	131.62	158.58	208.42	349.15	342.20	259.99

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1991- 95 dönemi 100 olarak alınmıştır.

PEYNİR ÜRETİM MİKTARINDAKİ DEĞİŞMELER

Dünyada ve seçilen bazı ülkelerde peynir üretim miktarları, üretimin ülkelere göre dağılımı ve 20 yıldaki değişimi Tablo 10'da verilmiştir. Dünyada 1990- 94 dönemine yaklaşık 14.32 milyon ton, 1995- 99 döneminde 15.26 milyon ton, 2000- 04 döneminde 17.30 milyon ton, 2005- 09 döneminde 19.29 milyon ton ve 2010 yılı verilerine göre dünyada 20.23 milyon ton peynir üretilmektedir.

Peynir üretimindeki değişimler incelendiğinde 1990- 94 dönemine göre 2010 yılında dünya peynir üretimini %41.24'lük artış göstermiştir. İncelenen dönemde en fazla üretim artışı gösteren ülkeler %126.78 ile Mısır, %116.67 ile Yeni Zelanda ve %109.80 ile Polonya'dır. Türkiye'nin 1990- 94 döneminde peynir üretimi 141 bin ton, 1995- 99 döneminde 135 bin ton, 2000- 04 döneminde 126 bin ton, 2005- 09 döneminde 148 bin ton ve 2010 yılında 156 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ise son yirmi yılda peynir üretimi %10.71 artmıştır. 2010 yılı peynir üretiminin %25.17'sini ABD, %10.03'ünü Almanya, %9.38'ini Fransa, %5.66'sını İtalya ve %3.72'sini Hollanda gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ise 2010 yılı dünya peynir üretimi içerisindeki payı % 0.77 olarak belirlenmiştir.

PEYNİR TÜKETİMİNDEKİ GELİŞMELER

Bazı ülkelerde kişi başı yıllık peynir tüketimi kilogram cinsinden Tablo 11'de verilmiştir. 2009 yılı verilerine göre dünyada en fazla peynir tüketen ülkelerin başında 26.70 kg ile Yunanistan gelmektedir. Yunanistan'ı 24.6 kg ile Fransa, 22.80 kg ile Danimarka, 22.80 kg ile İtalya, 21.50 kg ile Avusturya, 20.6 kg ile Hollanda ve

20.1 kg ile Almanya gelmektedir. 1990- 94 dönemi baz alındığında 2009 yılı peynir tüketimi açısından en fazla artış gösteren ülke %72.16 ile Çek Cumhuriyeti olmuştur. Çek Cumhuriyeti %67.97 ile Avusturya takip etmektedir. 2009 yılı verilerine göre dünya peynir tüketim ortalaması 2.90 kg olarak belirlenmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin kişi başı yıllık peynir tüketimi 1.9 kg olarak tespit edilmiştir. Bu bilgilere göre Türkiye'nin birçok gelişmiş ülkeye ve dünya ortalamasına göre daha düşük düzeyde peynir tükettiği görülmektedir.

Türkiye'de yapılan bir çalışmada, Veterinerlik Fakültesi intern öğrencilerin süt mamullerinden peynir, yoğurt ve tereyağını kişi başına günlük ortalama tüketim miktarı sırasıyla 36 g, 42 g ve 9 g olarak tespit edilmiştir [6]. Van ilinde ailelerin ortalama olarak aylık 1.58 kg beyaz peynir, 0.52 kg kaşar peyniri, 0.30 kg tulum peyniri, 5.91 kg otlu peynir 1.07 kg çökelek olarak belirlenmiştir. Bir diğer araştırma sonucuna göre, öğrencilerin çoğu (225 kişi) peynir çeşitlerinden beyaz peyniri (ortalama haftalık 524 g) tüketmektedirler. Peynir çeşitlerinden ikinci sırayı bölgenin önemli bir ürünü olan Otlu peynir tüketimi (107 kişi ve ortalama 575 g) almaktadır. En az tüketilen peynir grubu ise yabancı peynirlerdir. Öğrencilerin genel olarak tam yağlı peynirler ile yağsız peynirleri tüketmekten kaçındıkları ortaya çıkmıştır [11]. Van ilinde yapılan bir başka çalışmada ise otlu peynir tüketimi 74.59 ve beyaz peynir tüketimi ise 17.39 kg olduğu belirtilmiştir [8]. Kişi başına düşen yıllık peynir tüketimleri sırasıyla, beyaz peynir için 12.22 kg/yıl (Türkiye ortalaması 10-12 kg); kaşar peyniri için 7.06 kg/yıl; tulumpeyniri için 1.53 kg/yıl; krem peynir için 6.15 kg/yıl; lor peyniri için 3.05 kg/yıl; çökelek için 2.99 kg/yıl olarak belirlenmiştir [12].

Tablo 10. Dünyada peynir üretim miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks
Dünya	14326953.60	15269656.20	17301362.20	19295841.40	20235795	100	141.24
ABD	3246120	3684944	4197620.40	4742062.80	5093050	25.17	156.90
Almanya	1315587.20	1521426	1756235.80	1967909	2029050	10.03	154.23
Fransa	1511856.20	1629773.60	1777787.60	1839149.60	1897690	9.38	125.52
İtalya	899090.20	999875	1088071.20	1139424	1144505	5.66	127.30
Hollanda	618032.80	668945.80	656638	709861.20	752638	3.72	121.78
Polonya	316565.20	430138	529705	601412	664155	3.28	209.80
Mısır	284200	401250	545750	628500	644500	3.18	226.78
Rusya	638254.67	408182.20	473694.20	590012.20	603375	2.98	94.54
Arjantin	319550	411000	393600	415729.20	580300	2.87	181.60
Kanada	293420.20	337080.40	362176.60	391240	417650	2.06	142.34
İngiltere	319591	366800	363400	372280	370000	1.83	115.77
Avusturalya	199468	285355.60	384800	365537.40	349000	1.72	174.97
Yeni Zelanda	143631.20	236852.80	292872	291000	311200	1.54	216.67
Danimarka	296900	296580	321160	337720	292200	1.44	98.42
Çin	173226	184020	228166	272788	277450	1.37	160.17
İran	198270	197643.80	229714.40	280494.80	272845	1.35	137.61
Yunanistan	218092	234972.40	244130.60	232376	222650	1.10	102.09
İspanya	169250.40	170002.80	212149.80	220106	219610	1.09	129.75
İsviçre	136682.80	144844	177620	194412.80	197629	0.98	144.59
Avusturya	114029.20	127753.80	168759.40	188046	193647	0.96	169.82
Türkiye	141440	135623.60	126399.40	148298	156588	0.77	110.71

Kaynak: FAO, 2012

Tablo 11. Bazı ülkelerde kişi başı peynir tüketim miktarı (kg/kişi/yıl)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-08	2009	İndeks
Yunanistan	24.38	25.62	24.56	27.98	26.70	109.52
Fransa	21.78	22.58	24.18	24.20	24.60	112.95
Danimarka	14.56	15.32	19.24	24.25	22.80	156.59
İtalya	19.30	20.08	21.76	22.05	22.80	118.13
Avusturya	12.80	17.84	20.44	21.08	21.50	167.97
Hollanda	14.94	19.24	20.62	18.75	20.60	137.88
Almanya	17.10	18.24	19.70	20.33	20.10	117.54
İsveç	16.16	16.72	17.78	18.20	19.10	118.19
İsviçre	15.20	15.30	18.68	18.95	18.90	124.34
Finlandiya	12.56	14.32	15.06	15.85	17.60	140.13
İsrail	16.68	16.80	17.10	18.98	17.50	104.92
Çek Cumh.	9.70	11.62	13.72	15.98	16.70	172.16
ABD	13.02	13.94	15.26	15.28	14.90	114.44
Norveç	14.38	14.82	15.26	15.10	14.80	102.92
Polonya	8.44	10.72	12.72	12.73	12.80	151.66
Dünya	2.66	2.60	2.76	2.90	2.90	109.02
Türkiye	2.52	2.22	1.88	1.98	1.90	75.40

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990-94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

PEYNİR İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

Dünya peynir ihracat miktarı ve gelişimi Tablo 12'de verilmiştir. 1990-94 dönemi ortalaması göre dünyada yaklaşık 2.28 milyon peynir ihraç edilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 2.4 kat artış göstererek 5.44 milyon ton ulaşmıştır. Peynir ihracatı içerisinde %18.54'lik payla ilk sırada Almanya yer almaktadır. Almanya'yı %12.52'lik payla Hollanda ve %11.74'lük payla Fransa takip etmektedir. İncelenen ülkelerde en fazla artış gösteren ülke yaklaşık 129 kat artış göstererek Suudi Arabistan'da görülmektedir.

Türkiye'nin ise peynir ihracat miktarı 1990-94 döneminde 2931.20 ton iken 1995-99 döneminde 4825 ton, 2000-04 döneminde 7219 ton, 2005-09 döneminde 18335 ton ve 2010 yılında 26782 tona yükselmiştir.

2010 yılındaki artış temel yılı olan 1990-94 dönemine göre yaklaşık 9 kat olarak belirlenmiştir.

Dünya peynir ihracat değeri ve gelişimi Tablo 13'de verilmiştir. 1990-94 dönemi ortalaması göre dünyada yaklaşık 8.87 milyar \$ peynir ihraç edilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 2.84 kat artış göstererek 25.20 milyar dolara ulaşmıştır. İncelenen ülkelerde en fazla artış gösteren ülke yaklaşık 14.5 kat artış göstererek Türkiye'de görülmektedir. Türkiye'nin ise peynir ihracat değeri 1990-94 döneminde 7.02 milyon \$ iken 1995-99 döneminde 12.4 milyon \$, 2000-04 döneminde 19.31 milyon \$, 2005-09 döneminde 56.44 milyon \$ ve 2010 yılında 102.01 milyon \$'a yükselmiştir. Peynir ihracatı içerisinde %15.85'lik payla ilk sırada Almanya yer almaktadır. Almanya'yı %14.02'lik payla Hollanda ve %12.85'lik payla Fransa takip etmektedir.

Tablo 12. Dünya peynir ihracat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	2282162.2	2869295.4	3621945.6	4739108.2	5442982	100	238.50
Almanya	347214.40	459657.60	596315.40	855303.60	1008991	18.54	290.60
Hollanda	473920.60	465948.60	463958.20	587168.60	681522	12.52	143.81
Fransa	388337.40	474905.40	538352.80	588048.40	639047	11.74	164.56
Yeni Zelanda	111841	213504.20	275489	278171	277758	5.10	248.35
İtalya	94410	134973.60	192771.60	240072.20	272281	5	288.40
Danimarka	241096	247608.40	256992.60	249835.20	262989	4.83	109.08
Suudi Arabistan	1836.60	3305.80	11509.20	141914.60	237237	4.36	12917.18
İrlanda	81548.80	84987.40	105400	146436.20	178095	3.27	218.39
ABD	17530.80	38341	55115.80	94819.60	175216	3.22	999.48
Belçika	-	-	130813.80	136534	162268	2.98	124.05
Türkiye	2931.20	4825.60	7219.40	18335.20	26782	0.49	913.69

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000-2004 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 13. Dünya peynir ihracat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	8874918.20	10786128.40	12230983.40	21348530.80	25207664	100.00	284.03
Almanya	1321530.20	1579345.80	1832059	3418339.60	3995010	15.85	302.30
Fransa	1787938	2100211.20	2126371.60	3245238.40	3534620	14.02	197.69
Hollanda	1974204	1903955.60	1707716	2837776	3239085	12.85	164.07
İtalya	565119.60	785556.20	1048724.40	1771962	2201038	8.73	389.48
Danimarka	757482.20	976681	986397	1326223	1350514	5.36	178.29
Yeni Zelanda	240994.40	473688.40	580638	887299.80	1041534	4.13	432.18
Belçika	-	-	460061.80	692421	792887	3.15	172.34
İrlanda	310809.40	322491.40	343525.40	645796	743818	2.95	239.32
ABD	59446.80	127471.20	168682.80	371970.80	701854	2.78	1180.64
Avustralya	193798	389406.60	530842.60	669067.20	682834	2.71	352.34
Türkiye	7026.20	12409.80	19310.60	56446.20	102014	0.40	1451.91

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 14'te 2010 yılında Türkiye'nin peynir ihracatının değer ve miktar olarak ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Türkiye'nin 2010 yılında gerçekleştirmiş olduğu 26782 tonluk peynir ihracatının %34.04'ü Suudi Arabistan'a, %23.30'u Irak'a ve % 12.55'i Kuveyt'e yapılmıştır.

Türkiye'nin peynir ihracatında değer olarak Suudi Arabistan %28.91'lük payla birinci, Irak %25.62'lik payla ikinci ve Kuveyt %11.60'lık payla üçüncü sırada yer almaktadır. Kuveyt'ten sonra Türkiye'nin peynir ihracatı gerçekleştirdiği diğer ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Kıbrıs, Ürdün, Katar, Lübnan, Amerika Birleşik Devletleri, Azerbaycan ve Bahreyn gelmektedir.

PEYNİR İTHALATINDAKİ DEĞİŞMELER

Tablo 15'de 1990- 2010 yılları arasında dünyada gerçekleşen peynir ithalat miktarları ve gelişimi verilmiştir. 1990- 94 döneminde 2.21 milyon ton olan peynir ithalatı % 129.36 artarak 2010 yılında 5.08 milyon tona ulaşmıştır. İncelenen ülkeler arasında 20 yıllık dönemde peynir ithalat miktarında en fazla artış görülen ülkeler % 556.04 ile Rusya ve % 272.73 ile İspanyadır. Türkiye'nin peynir ithalat miktarı 1990- 94 döneminde 3.38 bin ton, 1995- 99 döneminde 2.7 bin ton, 2000- 04 döneminde 4.46 bin ton, 2005- 09 döneminde 4.95 bin ton ve 2010 yılında % 53.67 artarak 5.2 bin ton olarak

gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2010 yılı dünya peynir ithalatı içerisindeki payı % 0.1olarak hesaplanmıştır. 2010 yılı dünya peynir ithalatının % 11.96'sı Almanya, % 9.29'u İtalya ve % 8.64'ü İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir.

Dünya peynir ithalat değerleri, ülkelere göre dağılımı ve gelişimi Tablo 16'da verilmiştir. İncelenen verilere göre dünya peynir ithalat değeri 1990- 94 döneminde 8.71 milyar \$, 1995- 99 döneminde 10.10 milyar \$, 2000- 04 döneminde 11.80 milyar \$, 2005- 09 döneminde 20.35 milyar \$ ve 2010 yılında 24.28 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin peynir ithalatının değeri 1990- 94 döneminde 5.13 milyon \$, 1995- 99 döneminde 5.79 milyon \$, 2000- 04 döneminde 10.35 milyon \$, 2005- 09 döneminde 22.02 milyon \$ ve 2010 yılında 1990-94 dönemine göre % 416.46 artarak 26.54 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2010 yılı peynir ithalat değerinin dünya içerisindeki payı %0.11 olarak belirlenmiştir. 2010 yılında gerçekleşen 24.28 milyar \$ peynir ithalatının %14.21'ünü Almanya, %8.23'ünü İtalya, %7.86'sını İngiltere ve %5.76'sını Fransa gerçekleştirmiştir.

Tablo 14. 2010 yılı Türkiye peynir ihracatının ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Peynir		%	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Suudi Arabistan	9117	29490	34.04	28.91
Irak	6239	26133	23.30	25.62
Kuveyt	3360	11838	12.55	11.60
Birleşik Arap Emirlikleri	1870	6548	6.98	6.42
Kıbrıs	1353	6088	5.05	5.97
Ürdün	1060	4914	3.96	4.82
Katar	684	2605	2.55	2.55
Lübnan	488	2593	1.82	2.54
ABD	392	2189	1.46	2.15
Azerbaycan	355	1820	1.33	1.78
Bahreyn	578	1796	2.16	1.76
Diğer	1286	6000	4.80	5.88

Kaynak: FAO, 2012

Tablo 15. Dünya peynir ithalat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	2216867.40	2738263.20	3471728	4473766	5084705	100.00	229.36
Almanya	405984.20	438073.20	466410	551297	608220	11.96	149.81
İtalya	289607.60	298004	357605	423825	472155	9.29	163.03
İngiltere	204863.80	244495.80	297646.80	394430	439497	8.64	214.53
Rusya	44842	104274.60	133584	238781	294183	5.79	656.04
Fransa	119039.80	160467.60	206501.60	246949.60	275464	5.42	231.40
Belçika	-	-	228994.20	266647.20	274424	5.40	119.84
İspanya	65100.60	84765.40	131480	200094	242652	4.77	372.73
Hollanda	80338.20	95876.80	148026.40	181116	216408	4.26	269.37
Japonya	127918.20	172612.60	204611.20	202987.80	199080	3.92	155.63
ABD	139727	165119.40	209253.80	190156.80	138326	2.72	99.00
Türkiye	3386.40	2702.60	4463.20	4952.40	5204	0.10	153.67

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 16. Dünya peynir ithalat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	8718164.20	10199494.80	11802165.80	20355464.80	24281661	100	278.52
Almanya	2011877.60	2054975.20	1943274.80	3140472.80	3451310	14.21	171.55
İtalya	1302855.20	1199074.20	1190622.60	1782409.20	1997236	8.23	153.30
İngiltere	822118.80	900953.80	1110303.40	1818421.40	1909123	7.86	232.22
Fransa	563659	686326.60	739925	1208043.40	1399401	5.76	248.27
Rusya	98805	121318.60	256355.40	812345.40	1319892	5.44	1335.86
Belçika	-	-	825181.80	1230675.60	1298907	5.35	157.41
İspanya	244435.40	357903.40	472962.60	896531.60	1101922	4.54	450.80
ABD	481171.60	644942.20	852854.40	1110239.20	1003147	4.13	208.48
Japonya	338351.20	520500	589964.80	823081.80	935562	3.85	276.51
Hollanda	337462.60	328618	388444.20	701429.80	864789	3.56	256.26
Türkiye	5139	5796.40	10359	22029	26541	0.11	516.46

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 17'de Türkiye'nin 2010 yılı peynir ithalat miktar ve değerlerinin ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Türkiye 2010 yılında 5204 ton peynir ithal etmiştir. İthal edilen peynir miktarının % 47.04'ü Kıbrıs, %19.24'ü İrlanda ve

%8.94'ü Amerika Birleşik Devletlerinden gelmiştir. Değer açısından ise ithal edilen 26.5 milyon dolarlık peynirin %47.56'sı Kıbrıs, %16.27'si İrlanda ve %10.08'i İtalya'ya aittir.

Tablo 17. Türkiye 2010 yılı peynir ithalat miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Peynir İthalatı		%	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Kıbrıs	2448.00	12622.00	47.04	47.56
İrlanda	1001.00	4318.00	19.24	16.27
İtalya	291.00	2675.00	5.59	10.08
ABD	465.00	1687.00	8.94	6.36
Almanya	303.00	1450.00	5.82	5.46
Letonya	249.00	1177.00	4.78	4.43
Danimarka	134.00	836.00	2.57	3.15
İngiltere	111.00	486.00	2.13	1.83
Hollanda	79.00	484.00	1.52	1.82
Fransa	29.00	340.00	0.56	1.28
Arjantin	50.00	180.00	0.96	0.68
Diğer	44.00	286.00	0.85	1.08
Toplam	5204.00	26541.00	100.00	100.00

TEREYAĞI ÜRETİM MİKTARINDAKİ GELİŞMELER

Tablo 18'de dünya tereyağı üretim miktarları ve 1990-2010 dönemindeki değişimleri verilmiştir. Dünyada 1990-94 ortalamasında 7.19 milyon ton olan tereyağı üretimi 2010 yılına geldiğinde %26.06'lık artış göstererek 9.06 milyon tona ulaşmıştır. Dünya tereyağı üretiminin %37.50'si Hindistan tarafından gerçekleştirilmektedir. Hindistan'ı %7.82'lik payla ABD

ve %7.16'lık payla Pakistan takip etmektedir. Türkiye'nin ise tereyağı üretim miktarı son 20 yılında %35.34'lük artış göstererek 155bin tonun üzerine çıkmıştır. İncelenen ülkeler arasında en fazla artışı yaklaşık 3 kat artış göstererek Hindistan gerçekleştirmiştir. Tablo 18 incelendiğinde ise Fransa, Almanya, Polonya, İrlanda, Hollanda, İngiltere gibi Avrupa Birliği ülkelerinin tereyağı üretim miktarlarında düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Dünya tereyağı üretim miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	7192576.20	6877335.40	7915554.20	8724121.80	9067011	100	126.06
Hindistan	1116250	1576050	2428050	3023366	3400520	37.50	304.64
ABD	624516	550105.40	574434.40	684467.40	709406	7.82	113.59
Pakistan	347433	446881.40	526116.80	598321.40	649433	7.16	186.92
Fransa	468619.40	460442	439360.20	419980	426500	4.70	91.01
Almanya	540140	452821.60	435620.40	441190	403957	4.46	74.79
Yeni Zelanda	258945.80	314944.40	388903.20	369200	385000	4.25	148.68
İran	95110.60	121350.60	158665.80	200799.20	190432	2.10	200.22
Polonya	208200	168000	184820	197000	174000	1.92	83.57
Türkiye	124398.40	122447.20	115536.80	138471.60	155922	1.72	125.34
İrlanda	135220	138000	141600	133520	135100	1.49	99.91
Hollanda	153043	136565.20	118600	122158.40	133419	1.47	87.18
Avusturalya	117458.40	152680	169200	138042.60	128000	1.41	108.97
Mısır	83575	88030	104500	122120	127600	1.41	152.68
İngiltere	136701.60	132732.40	129400	119200	120000	1.32	87.78
İtalya	99111.40	129833.20	125939	115589.80	107792	1.19	108.76
Çin	69600.20	77078	88990.80	104708	100209	1.11	143.98
Brezilya	69600	67320	77060	86660	92100	1.02	132.33
Kanada	95021.40	94199.20	84709	83860.20	80040	0.88	84.23

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

TEREYAĞI TÜKETİMİNDEKİ DEĞİŞMELER

Tereyağı tüketimiyle ilgili yaşanan değişimler Tablo 19'da verilmiştir. Tablo 19 incelendiğinde dünyada en fazla tereyağı tüketen ülkenin kişi başına 9.20 kg ile Yeni Zelanda olduğu görülmektedir. Yeni Zelanda'da 7.6 kg ile Fransa, 6 kg ile İsviçre, 5.80 kg ile Almanya takip etmektedir. Türkiye'nin ise tereyağı tüketimi dünya ortalaması olan 1.30 kg 'ın üstünde olmasına rağmen 2.20 kg ile birçok Avrupa ülkesinin gerisindedir. İncelenen ülkelerde tüketim artışı en fazla olan ülke yaklaşık 1.61 kat artış göstererek Makedonya

gerçekleştirmiştir. Yeni Zelanda, Fransa, İsviçre, Almanya, Polonya, Finlandiya, İsveç gibi birçok ülkenin ise yüksek oranlarda tüketmelerine rağmen son yirmi yılda tüketimlerini azalttıkları görülmektedir. Türkiye'nin ise tereyağı tüketimi son yirmi yılda % 5.17'lik bir azalış göstermiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalara göre aylık ortalama olarak kahvaltılık tereyağı tüketimi kişi başına 590.29 g, yemeklik tereyağı tüketimi 864.89 g ve kaymak tüketimi 437.50 g'dır [11]. Van ilinde ailelerin ortalama olarak aylık 1.28 kg tereyağı tükettiği belirlenmiştir [3].

Tablo 19. Bazı ülkelerde kişi başı tereyağı tüketim miktarları (kg/kişi/yıl)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005- 08	2009	indeks*
Yeni Zelanda	9.88	7.98	9.00	9.35	9.20	93.12
Fransa	8.54	8.80	8.42	8.05	7.60	88.99
İsviçre	6.42	6.28	5.94	5.88	6.00	93.46
Almanya	6.96	6.94	6.68	6.43	5.80	83.33
Avusturya	5.20	5.08	5.12	5.25	5.50	105.77
Çek Cum.	4.85	4.14	4.04	4.58	4.90	101.03
Makedonya	2.67	3.54	4.30	4.70	4.30	161.05
Polonya	5.42	4.18	4.44	4.25	4.20	77.49
Avustralya	2.76	2.88	3.30	4.03	3.90	141.30
Finlandiya	7.20	6.12	4.58	4.05	3.80	52.78
Pakistan	3.00	3.32	3.48	3.65	3.70	123.33
İsveç	4.98	4.34	3.52	2.85	3.20	64.26
Türkiye	2.32	2.08	1.82	2.05	2.20	94.83
Dünya	1.34	1.16	1.26	1.30	1.30	97.01

Kaynak: FAO, 2012

TEREYAĞI İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

Dünya tereyağı ihracat miktarı ton olarak Tablo 20'de verilmiştir. Dünya tereyağı ihracatı 1990-94 ortalamasında 1.35 milyon ton iken son yirmi yılda %18.41'lik artış göstererek 1.60 milyon tona ulaşmıştır. Türkiye'nin ise tereyağı ihracat miktarı 1990-94

döneminde 208.6 ton, 1995-99 döneminde 215.40 ton, 2000-04 döneminde 98.20 ton, 2005-09 döneminde 159 ton ve 2010 yılında 273 ton olarak gerçekleşmiştir. İncelenen ülkelerden son yirmi yılda en fazla ihracat artışı gösteren ülke yaklaşık 3 kat artırarak Beyaz Rusya olmuştur.

Tablo 20. Dünya tereyağı ihracat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	1355036.20	1328544.20	1389498.60	1511031.60	1604553	100	118.41
Yeni Zelanda	216756.20	280259.80	346333.60	365113.20	416146	25.94	191.99
Hollanda	223247.60	167528.80	174145.20	167223.20	181959	11.34	81.51
İrlanda	116937.80	131465.60	117477.20	127396.40	134402	8.38	114.93
Belçika	-	-	119554	133009.20	131231	8.18	109.77
Almanya	103970.80	51030	63159.80	88991.60	112361	7	108.07
Fransa	91261.80	78245.80	73087.80	68320	80165	5	87.84
Beyaz Rusya	19766.67	16537.40	30095.40	60293.40	60151	3.75	304.31
ABD	79720.80	17567.80	8532.80	37328.40	57613	3.59	72.27
Avusturalya	61356.20	105360.80	95371.60	68465.60	56732	3.54	92.46
Danimarka	48595.60	45780	50036.60	62376.40	56392	3.51	116.04
Türkiye	208.60	215.40	98.20	159	273	0.02	130.87

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

2010 yılında tereyağı ihracat miktarı içerisinde Yeni Zelanda %25.94 ile ilk sırada yer alırken Yeni Zelanda'yı %11.34 ile Hollanda ve %8.38 ile İrlanda takip etmektedir. Türkiye'nin ise tereyağı ihracatı miktarı 2010 yılı verilerine göre dünya içerisinde %0.02'lik pay almaktadır. Dünya tereyağı ihracat değeri Tablo 21'de incelenmiştir. 1990-94 döneminde 33.52 milyar \$ olan tereyağı ihracat değeri 2010 yılında 2.02 kat artarak 6.79 milyar \$ ulaşmıştır. Türkiye'nin tereyağı ihracat miktarı 1990-94 döneminde 840 bin dolarken 2010 yılında %92.32 artış göstererek 1.59 milyon dolara ulaşmıştır.

İncelenen ülkeler arasında en fazla artışı sağlan ülke yaklaşık 11.26 kat artış ile Beyaz Rusya olmuştur. 2010 yılında tereyağı ihracat değerinde Yeni Zelanda %23.06 ile ilk sırada yer alırken Yeni Zelanda'yı %12.08 ile Hollanda ve %9.65 ile Belçika takip etmektedir. Tablo 22'de Türkiye 2010 yılı tereyağı ihracat miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı incelenmiştir. Tereyağı

ihracatının miktar olarak %44.32'si değer olarak %44.58'i Kıbrıs'a gerçekleşmiştir. Kıbrıs'ı miktar olarak %15.75'ile Irak, % 13.19 ile Suudi Arabistan takip etmektedir.

TEREYAĞI İTHALATINDAKİ GELİŞMELER

Tablo 23'de 1990- 2010 yılları arasında dünyada gerçekleşen tereyağı ithalat miktarları ve gelişimi verilmiştir. 1990- 94 döneminde 1.34 milyon ton olan tereyağı ithalatı % 113.81 artarak 2010 yılında 1.53 milyon tona ulaşmıştır. Türkiye'nin tereyağı ithalat miktarı 1990- 94 döneminde 4877 ton, 1995- 99 döneminde 4305 ton, 2000- 04 döneminde 3664 ton, 2005- 09 döneminde 7928 ton ve 2010 yılında 11998 ton olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 21. Dünya tereyağı ihracat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	3352037.40	3534881	3066401.80	4807949.60	6796123	100	202.75
Yeni Zelanda	404673.40	529212.80	525310.20	861795	1567891	23.07	387.45
Hollanda	634133.20	529429.40	459172.20	599208.20	820987	12.08	129.47
Belçika	-	-	341935.20	535423	655996	9.65	191.85
İrlanda	414271	473460.20	348956.80	460677.40	558211	8.21	134.75
Almanya	272782	168398.20	176764.20	344610.60	515167	7.58	188.86
Fransa	290814	243260.20	203081.20	287346.60	392941	5.78	135.12
Danimarka	177572.20	161221.20	163769.60	286694.80	298914	4.40	168.33
Beyaz Rusya	23800	36494.40	46895.60	155364.80	268143	3.95	1126.65
Avustralya	99243.40	163462.80	144903	164751.40	226704	3.34	228.43
ABD	118665.20	30509.60	12306	103403.60	205575	3.02	173.24
Türkiye	830.40	769.60	318.40	827.80	1597	0.02	192.32

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 22. 2010 yılı Türkiye tereyağı ihracat miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Tereyağı		%	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Kıbrıs	121	712	44.32	44.58
Irak	43	283	15.75	17.72
Azerbaycan	21	167	7.69	10.46
ABD	17	116	6.23	7.26
Suudi Arabistan	36	94	13.19	5.89
Suriye	6	38	2.20	2.38
Afganistan	6	36	2.20	2.25
Gürcistan	3	19	1.10	1.19
Diğer	20.00	132.00	7.33	8.27
Toplam	273.00	1597.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2012

Tablo 23. Dünya tereyağı ithalat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%
Dünya	1345397.40	1263942.60	1374072	1470630.20	1531231	100
Fransa	111792.20	129699.60	136776	148772.20	160284	10.47
Almanya	112881.60	136911.20	130906.80	144065.20	144061	9.41
Belçika	-	-	102819.40	113486.60	112976	7.38
İngiltere	114336.40	109391.20	109366.40	110319	103378	6.75
Rusya	178794.33	134566.20	101799.60	82963.60	78488	5.13
İtalya	45919.60	49245.40	48937.60	51906.20	73409	4.79
İran	17944.60	17748.20	22791.80	43389.60	56596	3.70
Mısır	46434	48894	46881.20	34966.20	50124	3.27
Suudi Arabistan	16573	22378.20	28288	38242.40	49518	3.23
Danimarka	14696.60	21126.20	29398.40	39707.80	48513	3.17
Çin	12590	14714.80	22800	32282.60	41218	2.69
ABD	2294.60	17791.60	43645.20	38146.80	20228	1.32
Türkiye	4877	4305.20	3664.80	7928	11998	0.78

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Fransa %10.47 ile ilk sırada yer almaktadır. Fransayı %9.41 ile Almanya, %7.38 ile Belçika, %6.75 ile İngiltere ve %5.13 ile Rusya takip etmektedir. Türkiye'nin 2010 yılı dünya tereyağı ithalatı içerisindeki payı % 0.78 olarak hesaplanmıştır. Dünya tereyağı ithalat değerini Tablo 24'de incelenmiştir. 1990-94 döneminde 3.38 milyar dolar olan tereyağı ithalatı 2010 yılına gelindiğinde %89.42'lik artış göstererek 6.4 milyar doların üstüne çıkmıştır. İncelenen ülkeler arasında son yirmi yılda ithalatı artan ülke 9.44 katlık artışla Türkiye

olmuştur. Türkiye'nin 1990-94 döneminde 5.2 milyar dolar olan tereyağı ithalatı 2010 yılında 49 milyar doların üzerine çıkmıştır. Türkiye'den sonra ithalatını en fazla artıran ülkeler Çin ve İran olmuştur. Çin'in yirmi yılda ithalatı 7.65 kat artarken İran'ın ise 5.81 kat artış göstermiştir. Fransa %10.91'lik artışla ilk sırada yer alırken, Almanya %9.68 ile ikinci sırada ve Belçika %7.93 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ise tereyağı ithalat değeri son yirmi yılda çok artsa da dünya içerisinde %0.77 gibi oldukça düşük bir değere sahiptir.

Tablo 24. Dünya tereyağı ithalat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	3380385.80	3513295.20	3242058.60	4873809.80	6403254	100.00	189.42
Fransa	366966.40	471707	405616.80	550979.40	698287	10.91	190.29
Almanya	415186.40	510027.20	423761.20	590945	620008	9.68	149.33
Belçika	-	-	318856.40	429629.40	507479	7.93	159.16
İngiltere	415034.60	353485.60	380569	485177.20	450410	7.03	108.52
İtalya	136530.20	160637.80	147545.60	217718.20	345753	5.40	253.24
rusya	291393	239241.80	135663.20	186762	257631	4.02	88.41
iran	38455.60	38594.40	38158.40	114852.80	223582	3.49	581.40
Hollanda	360571.20	278550.20	233007.20	207815	195852	3.06	54.32
Mısır	76612.20	81817	66099.40	94782.20	193328	3.02	252.35
S.Arabistan	34283	52833.80	56822.40	100381.80	179546	2.80	523.72
Çin	22431.20	30125.80	38725.60	88896.60	171617	2.68	765.08
Danimarka	37312.60	65362	74243.40	113536.40	169143	2.64	453.31
Singapur	28670.60	37006	37815.40	76335.20	103844	1.62	362.20
Türkiye	5204.40	8105.40	6723	22256.40	49161	0.77	944.60

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında Belçika hariç 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır. Belçika'nın indeks hesaplamasında 2000- 04 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 25'de Türkiye'nin 2010 yılında gerçekleştirdiği 49 milyar dolar değerindeki 11998 ton tereyağ ithalatının ülkelere göre dağılımı yer almaktadır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği ithal tereyağın %26.80'i Hollanda'dan, %16.64'ü Yeni Zelanda'dan ve %15.53'ü ise İsviçre'den

gelmiştir. Değer açısından ise ithal edilen tereyağının %25.15'i Hollanda, %17'si Yeni Zelanda, %15.82'si İsviçre, %12.10'u Avustralya, %9.47'si Arjantin, %4.13'ü İrlanda ve %2.91'i Almanya'ya aittir.

Tablo 25. 2010 yılı Türkiye tereyağı ithalatı miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Tereyağı İthalatı		%	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Hollanda	3216.00	12364.00	26.80	25.15
Yeni Zelanda	1997.00	8357.00	16.64	17.00
İsviçre	1863.00	7777.00	15.53	15.82
Avustralya	1557.00	5947.00	12.98	12.10
Arjantin	1214.00	4655.00	10.12	9.47
İrlanda	475.00	2031.00	3.96	4.13
Almanya	261.00	1429.00	2.18	2.91
Norveç	249.00	944.00	2.08	1.92
Portekiz	183.00	873.00	1.53	1.78
Şili	206.00	839.00	1.72	1.71
ABD	134.00	575.00	1.12	1.17
İspanya	94.00	504.00	0.78	1.03
Diğer	549.00	2866.00	4.58	5.83
Toplam	11998.00	49161.00	100.00	100.00

YOĞURT ÜRETİM MİKTARINDAKİ DEĞİŞMELER

1990-94 döneminde 18 bin ton olan yoğurt üretimi 1995-99 döneminde 26 bin tonu, 2000-04 döneminde 48 bin tonu, 2005-09 döneminde 88 bin tonu ve 2010 yılında ise 57 bin tonun üzerine çıkmıştır. Son yirmi yılda dünyada yoğurt üretimi yaklaşık 3.18 kat artış göstermiştir. Türkiye'nin yoğurt üretimi 1990-94

döneminde 1640 ton, 1995-99 döneminde 1848 ton, 2000-04 döneminde 1842 ton, 2005-09 döneminde 2935 ton ve 2010 yılında ise 3637 ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin son yirmi yılda yoğurt üretimi yaklaşık 148 kat artış göstermiştir. Dünya yoğurt üretimi içerisinde % 61.93'lük pay ile Suudi Arabistan ilk sırada yer alırken Suudi Arabistan'ı % 13.97'lik payla Türkiye ve % 13.44'lük payla Suriye takip etmektedir (Tablo 26).

Tablo 26. Dünya yoğurt üretim miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	18064.80	26666.20	48489	88610.80	57486	100	318.22
Suudi Arabistan	2672	3040	14736	39472	35600	61.93	1332.34
Türkiye	54.40	70.40	60.80	5454.40	8032	13.97	14764.71
Suriye	3876.40	4423.80	6160.60	18525.80	7727	13.44	199.33
Endonezya	1640	1848.40	1842	2935.20	3637	6.33	221.77

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

YOĞURT TÜKETİMİNDEKİ GELİŞMELER

Resmi kayıtlarda yoğurt tüketimiyle ilgili veriler yer almadığı için yapılan çalışmalar derlenmiş ve sunulmaya çalışılmıştır. Tablo 27'ye göre Türkiye'nin farklı illerinde ve farklı gruplarla yapılan çalışmalara göre yoğurt tüketimi 15 ile 72 kg arasında değişiklik göstermektedir.

Ailelerin yıllık yoğurt tüketimleri 180.14 kg [8]. Yoğurt tüketimi kişi başına 23,17 kg/yıl olup Türkiye ortalamasının (34 kg/yıl) altında bir değere sahiptir [12]. İnsan beslenmesindeki bu önemli yerine rağmen kişi başına yıllık yoğurt tüketimi Finlandiya'da 40, Bulgaristan'da 35, Yunanistan'da 89 ve ABD'de 113 kg iken ülkemizde bu değer 20 kg'dır [13].

Tablo 27. Yoğurt tüketimi ile ilgili çalışmalar

Kaynak	Yıl	Yer - Kişi	Örnek hacmi	Kişi başı yoğurt tüketimi
[3]	2001	Van ili kentsel alanda aileler	196	26.73 kg/yıl
[11]	2002	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisans Öğrencileri	362	63.34 kg /yıl
[8]	2002	Van ili kentsel alanda aileler	167	27.67 kg/yıl
[12]	2007	Gaziosmanpaşa Üniv. Öğrencileri	300	23.17 kg/yıl
[6]	2008	Ankara Üni. Vet. Fak. İnter öğrencileri	122	15.33 kg/yıl
[14]	2011	Türkiye'de Seçilmiş Bazı İllerde	780	55 kg/yıl

YOĞURT İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

Dünya yoğurt ihracat miktarı son yirmi yılda yaklaşık 13.77 kat artış göstererek 80 bin tonun üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin ise yoğurt ihracat miktarı 1990-94 döneminde 87 ton gibi oldukça düşük bir değere sahip

iken 2010 yılına kadar 132 kat artış göstermiş ve 11.5 tona yaklaşmıştır (Tablo 28). Dünya 2010 yılı yoğurt ihracatında miktar açısından Suudi Arabistan %47.31 ile ilk sırada yer alırken Suudi Arabistan'ı %26.29 ile Suriye ve %14.31 ile Türkiye takip etmektedir.

Tablo 28. Dünya yoğurt ihracat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	5829.80	7468.80	27835.80	65718.60	80311	100	1377.59
S.Arabistan	2544.60	2762.80	14549.40	40763.80	37997	47.31	1493.24
Suriye	2739.60	1720.60	1412.40	10944.40	21110	26.29	770.55
Türkiye	87	80.80	131	5414.40	11491	14.31	13208.05

Kaynak: FAO, 2012, *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Dünya yoğurt ihracat değeri son yirmi yılda yaklaşık 19 kat artış göstererek 85 milyon doların üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin ise yoğurt ihracat miktarı 1990-94

döneminde 64 bin dolar iken 2010 yılına kadar 176 kat artış göstermiş ve 11.5 milyon dolara yaklaşmıştır (Tablo 29).

Tablo 29. Dünya yoğurt ihracat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	4486.80	7198.60	25898	95828.20	85326	100.00	1901.71
Suudi Arabistan	2783.40	3065.40	15823.60	35975.80	43212	50.64	1552.49
Suriye	1146.20	1231.60	1179	44552.80	15196	17.81	1325.77
Türkiye	64.40	105	153.60	5561	11382	13.34	17673.91

Kaynak: FAO, 2012, *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Dünya 2010 yılı yoğurt ihracatında değer açısından Suudi Arabistan %50.64 ile ilk sırada yer alırken Suudi Arabistan'ı %17.81 ile Suriye ve %13.34 ile Türkiye takip etmektedir. Tablo 30'da Türkiye'nin 2010 yılında gerçekleştirmiş olduğu 11.5 bin tonluk yoğurt ihracatının ülkelere göre dağılımı verilmektedir. Gerçekleşen

ihracatının %67.64'ü Irak'a, %12.51'i Suriye'ye ve %13.67'si Kıbrıs'a yapılmıştır. Değer açısından ise yoğurt ihracatının dağılımı incelendiğinde miktarla benzer şekilde Irak %66.84'lük payla ilk sırada yer almakta ve arkasından Suriye ve Kıbrıs gelmektedir.

Tablo 30. 2010 yılı Türkiye yoğurt ihracat miktar ve değerinin ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Yoğurt İhracatı		%	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Irak	7773	7608	67.64	66.84
Suriye	1438	1602	12.51	14.07
Kıbrıs	1571	1425	13.67	12.52
Kuveyt	264	199	2.30	1.75
Azerbaycan	149	181	1.30	1.59
Diğer	296	367	2.58	3.22
Toplam	11491	11382	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2012

YOĞURT İTHALATINDAKİ GELİŞMELER

Tablo 31'de dünya yoğurt ithalat miktarı yıllara göre incelenmiştir. 1990-94 döneminde 4274 ton olan yoğurt ithalatı 2010 yılına gelindiğinde 10 kat artarak 43 bin

tonun üzerine çıkmıştır. İncelenen ülkeler arasında yoğurt ithalat miktarı en fazla artan ülke 242 katlık artış ile Suriye'de yaşanmıştır. Katar 2010 yılı yoğurt ithalatında %42.89 ile ilk sırada yer almakta daha sonra Birleşik Arap Emirlikleri, Suriye, Filistin gelmektedir.

Tablo 31. Dünya yoğurt ithalat miktarı (ton)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	4274.60	14936.20	24779.60	39518.60	43489	100	1017.38
Katar	685.40	1016.00	2635.40	9135.40	18653	42.89	2721.48
Birleşik Arap Emirlikleri	-	-	252.80	2366.40	3471	7.98	1373.02
Suriye	12.80	29.80	1812.00	1446.60	3100	7.13	24218.75
Filistin	-	5362.00	4397.20	3200.00	3000	6.90	55.95
Oman	-	-	-	766.40	2298	5.28	299.84
Türkiye	71.00	12.00	186.00	58.00	2	0.005	2.82

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

Tablo 32'de dünya yoğurt ithalat miktarı yıllara göre incelenmiştir. 1990-94 döneminde 5.7 milyon dolar olan yoğurt ithalatı 2010 yılına gelindiğinde 16 kat artarak 92

milyon doların üzerine çıkmıştır. İncelenen ülkeler arasında yoğurt ithalat miktarı en fazla artan ülke 81 katlık artış ile Suriye'de yaşanmıştır.

Tablo 32. Dünya yoğurt ithalat değeri (1000 \$)

Ülkeler	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010	%	İndeks*
Dünya	5786.20	22745.00	36883.80	66880.60	92922	100.00	1605.92
Katar	912.40	1480.00	2623.60	9729.80	28129	30.27	3082.97
Birleşik Arap Emirlikleri	-	-	770.40	8481.80	12161	13.09	1578.53
Filistin	-	9170.80	11070.40	9040.00	8500	9.15	92.69
Suriye	25.60	95.20	3202.40	4850.20	7751	8.34	8141.81
Oman	-	-	-	2067.20	5369	5.78	259.72
Türkiye	97.00	16.00	239.20	91.40	22	0.024	22.68

Kaynak: FAO, 2012 *İndeks hesaplamalarında 1990- 94 dönemi 100 olarak alınmıştır.

SORUNLAR

Türkiye'de süt sektöründe üretimden tüketime kadar bir çok yapısal problem vardır. Sektörde yaşanan sorunlar kısaca özetlenmiştir:

- Türkiye hayvancılık işletmelerinin genellikle küçük ölçekli olması ve öz tüketime yönelik üretim yapılması hem üretim maliyetlerini arttırmakta hemde sütün kalitesinin düşmesine neden olan başlıca sorunlardandır.
- Kültür ırkı veya melez ırkların kullanılmaması, hayvan sağlığına dikkat edilmemesi ve iyi bakılmaması sonucu yüksek oranda hayvan kaybı yaşanmakta ve hayvanların süt verimi gelişmiş ülkelere göre çok düşük kalmaktadır.
- Avrupa Birliğinde üreticilerin sektörde yüksek olan kooperatif kurarak hakim olmasına karşın Türkiye de ise tam tersi üreticilerin az bir bölümünün kooperatif veya birlik çatısı altında toplanmıştır.
- Sokak sütçülüğü Türkiye'de hala sektörünün gelişmesini engelleyen en önemli sorunların başında gelmektedir. Üreticilerin sütlerini biraz daha yüksek fiyata satmak için özellikle şehir merkezlerine yakın yerlerde yaşayan üreticilerin sütlerini kendileri pazarlamaktadırlar.
- Tüm bu sorunlardan dolayı Türkiye'de Süt fiyatının diğer ülkelere oranla yüksek olması ve dalgalı seyir izlemektedir. Bu nedenle sektöre yatırım yapmayı düşünenler kararsız kalmakta ve yatırım yapmaktan vazgeçmektedir.

- Türkiye'de süt işleme oranı diğer ülkelere göre çok düşük kalmaktadır. Nitekim; 2009 yılı itibariyle üretilen sütün yüzde 45'inin kayıt altına alındığı, yaklaşık 6.9 milyon sütün kayıt dışı işlendiği sektör temsilcilerince belirtiliyor [15].
- İyi bir süt toplama sisteminin olmayışı sektörün karşılaştığı bir diğer sorundur.
- Amerika, AB gibi ülkelere kıyaslandığında Türkiye'nin düşük tüketimi sektörün gelişmesini engellemektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapıldığı zaman süt üretiminin Hindistan, ABD ve Çin'de yüksek olduğu içme sütün tüketiminin, ithalat ve ihracatının AB ülkeleri arasında yaygın olduğu görülmektedir (Tablo 33).

Peynir üretiminde de ABD ve AB ülkelerin önemli olduğu tüketim, ithalat ve ihracatın daha çok Avrupa Ülkeleri arasında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tereyağı üretiminde ise Hindistan, Pakistan ve ABD'nin önemli üreticiler olduğu en fazla tüketimin Yeni Zelanda, Fransa ve İsviçre'de gerçekleştiği ancak genel olarak tereyağı tüketiminin son yıllarda azalış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Tereyağı ithalatı daha çok AB ülkeleri tarafından yapılmaktadır. İhracatta ise ilk sırada Yeni Zelanda daha sonra AB ülkeleri gelmektedir. Yoğurtta ise bu ürünlerin tam tersine üretimin ve ihracatının Suudi Arabistan, Türkiye ve Suriye tarafından yapıldığı

ithalatta ise Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinin başta yer aldığı belirlenmiştir.

Türkiye açısından bir değerlendirme yapacak olursak Türkiye sahip olduğu %2.41'lik sağılan hayvan varlığına rağmen üretim ithalat ve ihracat içerisinde dünyada yeterince söz sahibi olamamaktadır. Genel olarak

ihracat rakamları yoğurt dışında çok düşüktür. İthalatta ise tüm ürünlerde oldukça düşük düzeydedir ki bu Türkiye'nin süt ve süt ürünlerinde kendi ihtiyacını karşıladığını göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarla düşük tüketimin artmasıyla beraber sektörün büyümesinin devam edeceği bir gerçektir (Tablo 34).

Tablo 33. Genel değerlendirme

	Üretim	Tüketim	İthalat Değeri	İhracat Değeri
Süt	Hindistan+	Finlandiya+	İtalya+	Almanya+
	ABD+	Hollanda+	Almanya+	Fransa+
	Çin+	İsviçre-	Belçika+	Belçika+
Peynir	ABD+	Yunanistan+	Almanya+	Almanya+
	Almanya+	Fransa+	İtalya+	Fransa+
	Fransa+	Danimarka+	İngiltere+	Hollanda+
Tereyağı	Hindistan+	Yeni Zelanda-	Fransa+	Yeni Zelanda+
	ABD+	Fransa-	Almanya+	Hollanda+
	Pakistan+	İsviçre-	Belçika+	Belçika+
Yoğurt	Suudi Arabistan+		Katar+	Suudi Arabistan+
	Türkiye+	-	Birleşik Arap Emirlikleri+	Suriye+
	Suriye+		Filistin-	Türkiye+

+ son 20 yılda artışı; - son 20 yılda azalışı ifade eder.

Tablo 34. Türkiye'nin dünyadaki durumu

	Üretim	İthalat Değeri	İhracat Değeri
Süt	1.88	-	0.03
Peynir	0.77	0.11	0.4
Tereyağı	1.72	0.77	0.02
Yoğurt	13.97	0.005	13.34

Sonuç olarak sektörün daha hızlı gelişebilmesi için aşağıda listelenen öneriler yardım olacaktır;

- Hayvancılık ve yem bitkileri destekleri devam etmeli bu sayede işletmelerdeki hayvan sayısı artırılabilir.
- Çiftçilere hayvan sağlığı ve bakımı eğitimleri düzenlenmeli / Köylere danışman olarak veteriner hekim ve ziraat mühendisleri atanmalıdır. Böylece hayvan sağlığı ve verim düşüklüğü nedeniyle gerçekleşen kayıplar daha düşük düzeylere indirilecektir.
- Üreticilerin kooperatif veya birlik çatısı altında sanayi yatırımları teşvik edilmesi verilen hibe ve desteklerde oranları artırılmalıdır.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından süt üreten firmalara yönelik sıkı denetimler yapılmalıdır.
- Tüketimi arttırmak için bilgilendirme reklam çalışmaları yapılmalı, okul sütü uygulamaları devam ettirilmelidir. Ayrıca süt ürünlerinde çeşitlendirmeye gidilmelidir.

KAYNAKLAR

- [1] Ünal, R.N., Besler, T., 2008. Beslenmede sütün önemi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü. 40 sayfa. Ankara.
- [2] Şahin, K., Yurdakul, O., 1996. Mandıralarda yapısal ve ekonomik sorunların işletme yapılarına etkileri. *Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 4-6 Eylül 1996, Sayfa: 359-364.
- [3] Şahin, K., Andiç, S., Koç, Ş., 2001. Van ili kentsel alanda ailelerin otlu peynir ve süt ürünleri alım ve tüketim davranışları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi* 11(2): 67-73.
- [4] Özel, G., 2008. Tüketicilerin süt tercihinde etkili olan faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13(3): 227-240.
- [5] Anonim, 2012. Ulusal Süt Konseyi, Sünyada ve Türkiyede süt sektör istatistikleri <http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/ana/default.asp> Erişim tarihi: 20.01.2013.
- [6] Cevger, Y., Aral, Y., Demir, P., Sarıözkan, P., 2008. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi intern öğrencilerinde hayvansal ürünlerin tüketim durumu ve tüketici tercihleri. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 55: 189-194.
- [7] Şimşek, O., Çetin, C., Bilgin, B., 2005. İstanbul ilinde içme sütü tüketim alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi* 2(1): 23-35.
- [8] Andiç, S., Şahin, K., Koç, Ş., 2002. Süt tüketim yapısı: Van ili kentsel alan örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi* 12(2): 33-38.
- [9] Demircan, V., Örmeci, M.Ç., Kızılyar, G., 2011. Isparta ilinde ailelerin ambalajlı ve açık süt tüketim alışkanlıklarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 6(2): 39-47.

- [10] Çetin, C., 2002. İstanbul İlinde İçme Sütü Tüketim Alışkanlıkları ve Bu Alışkanlıkları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- [11] Selçuk, Ş., Tarakçı, Z., Şahin, K., Coşkun, H., 2003. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisans öğrencilerinin süt ürünleri tüketim alışkanlıkları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi* 13(1): 23-31.
- [12] Uzunöz, G., Gülşen, M., 2007. Üniversite öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. Teknolojik Araştırmalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü. s. 15-21.
- [13] Demirci, M., Şimşek, O., 1997. Süt İşleme Teknolojisi. www.Ugurur.com, Tarım Kitapları.
- [14] Savran, F., Aktürk, D., Dellal, İ., Tatlıdil, F., Dellal, G., Pehlivan, E. 2011. Türkiye'de seçilmiş bazı illerde keçi sütü ve ürünleri tüketimine etkili faktörler. *Kafkas Üniv. Vet. Fak. Derg.* 17(2): 251-256.
- [15] Boran, Ş., 2010. Süt ve süt ürünleri sektörüne genel bakış. İzmir Ticaret Odası Ar&Ge Bülteni, Haziran Sayısı, Sektörel, 4 sayfa.
-